

Egyén és egyetemesség Vörösmarty műveiben

„Vörösmarty minden sorából az egyetemességre nyílik rálátás.”

Babits Mihály

V.M. a reformkori szellemi élet egyik vezéralakja, a magyar romantika kiemelkedő képviselője.

Összegzi az európai polgárosodás eszméit, az egyetemes irodalom hagyományait, a nemzeti történelem, a régi magyar irodalom, a népköltészet hagyományait.

Jellemző volt rá a meditatív hajlam, a töprengés az emberi sorson. Az ország, a nemzet, a kultúra állapotát értelmezte, egyetemes kérdésekben, problémákban mondott véleményt.

Vörösmarty éppúgy, mint a romantika legjelentősebb alkotói, beleértve a kortárs Kölcseyt is, minden kérdést az én-haza-emberiség hármasságában vizsgál. Azaz az én kiteljesedésének célja az átélhető közösség, a haza szolgálata és csak a haza szolgálatán keresztül gazdagíthatja az emberiséget.

Az egyén kiteljesedésének lehetőségét és ezzel együtt a kisebb és nagyobb közösség szolgálatát tragikus ellentmondások terhelik és ezek a felismerések mindvégig jelen vannak Vörösmarty költészetében.

Ezeket az ellentmondásokat követi nyomon Vörösmarty reprezentatív verseiben:

Gondolatok a könyvtárban 1844

lírai magánbeszéd

dilemma: eszmény és valóság ellentéte

dinamusan változó mondatformák

versindító ok: akkor nyitották meg az Akadémia könyvtárát

központi kérdés: „Ment-e a könyvek által a világ elébb?” Van-e haladás?

a kérdés egyidős a művészettel, gondolkodással

Válasz: nincs; kultúrpeszimizmus (Rousseau)

Arisztotelész: katarzis, a lélek megtisztulása

Platón: eltiltaná az embert a művészettől

Rousseau: megkérdőjelezi a kultúra hasznát

Vörösmarty: Előbb felveti a könyvtár megsemmisítésének gondolatát, majd finomít, visszavon.

A mű elején állatemberről, a sár fiáról ír, majd a küzdés-
etika jegyében fogalmazza meg az ember életének értelmét:
- előbb az egyén célját fogalmazza meg: „a föld s az ég
fiából” az ég fiává válni
- majd az ember, mint közösségi lény kötelességét írja le:

„Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.
Ha azt kivíttuk a mély süllyedésből
S a szellemharcok tiszta sugaránál
Olyan magasra tettük, mint lehet,
Mondhatjuk térvén őseink porához:
Köszönjük élet! áldomásodat,
Ez jó mulatság, férfi munka volt!”

- a küzdés vér és harcok nélkül képzelet el: „szellemharcok”

rapszódia (ó dai sajátosságokkal)

- nagyarányú, szenvedélyes előadásmód (kérdések, felkiáltások)
- zaklatottság (sok az áthajlás, szabálytalan 10-11-es jambikus sorok)
- durva szókincs, az ellentétezés nyelvi szinten is megjelenik

Az ember legemberibb feladata a küzdelem vállalása (Vö: Madách), a reformdemokratizmus.

Jós, vátesz – víziók.

Az emberek 1846

- a refrén egyén és világ harmonikus egységének reménytelenségét fejezi ki: „Nincsen remény!”
- a hét versszak hét nekifutás az ember és világ ellentmondásának felfejtésére
- romantikus monumentalitás a meghatározó; rezdüléstelen csendben kezdődik a történet, a mese, a természeti jelenségek bevonása nagyarányúvá, kozmikussá teszik a művet
- Vörösmarty kettős emberszemlélete itt is megmutatkozik (sár, állatember, istenarcú lény, ég és föld fia)
- pesszimista látásmód, ábrázolásmód, tartalom határozza meg a művet
- a romantikus történelemszemlélet elveti a fejlődés lehetőségét, a történelmet önmagát ismétlő körforgásként látja
- a zárlatban hangzik el a végső ítélet: ”Az ember fáj a földnek” – melynek grammatikai egyszerűsége még hangsúlyosabbá, félreérthetlenebbé teszi jelentését – a kétszer ismételt refrén nem oldja a vers tragikus mondanivalóját

Nincs bizakodás; kozmikus emberi bánat; elviselhetetlen szenvedés; nincs motiváció.

Vízió, ítélet – megrendült élet, Riadt csend.

Kadmosz-legenda: egyetemes távlat.

Előszó 1850

Vizionális költemény, irodalmi hagyomány összegzése.

Új világot hozó tavasz – apokaliptikus nyár – fájdalmas ősz – a bukás csendje – kétségbeesett iróniát sugalló tavasz.

Kozmikus méretű sorsfilozófia.

Képalkotó és nyelvteremtő művészet különleges jelenléte.

Értékvesztés (elégikus hangulat), az élet beszűkülése.

A vén cigány 1854

- Vörösmarty a szabadságharc bukása utáni költészetében gyakran előfordul a cigány alakja, mint a sírva vígadás jelképe.
- az önmegszólító vers a válsághelyzetekben jellemző, vén cigány=költő
- a lírai én önmeghasonlásának okai: magánéletbeli, nemzeti, világtörténelmi, filozófiai válság (a felvilágosodásból induló forradalmak mind kudarcba fulladnak)
- a bibliai (Káin, Noé), mitológiai (Tantalusz) példák teszik általános érvényűvé a vers mondanivalóját
- rapszódia: szélsőségesen csapongó, zaklatott, feszült érzelmi állapotot tükröző, logikailag nem feltétlenül kapcsolódó gondolatok, asszociációk fontossága
- mégis a vers a tragikumtól a jövőbeli lehetséges ünnepig jut el, hisz az egyetemes világképében

Nagy gondolati – bölcséleti költeményei ezek, a magyar romantika gondolati lírájának (Arany: Az örök zsidó, Kölcsey: Vanitatum vanitas) legfontosabbjai. Értékek: nyelviség, nyelvhasználat; fogalmi gondolkodás; a magyar nép és az európai népek összekapcsolása (sorszazonosság); nem általános, hanem egyéni vélemény megjelenítése; az egyéni életérzés és a közösségi szerep összekapcsolása.

Melléklet

Szakirodalmi adalék; Varga Pál: A magyarság és egyetemesség élménye Kölcsey, Vörösmarty, Petőfi és Arany néhány versében. In: Studia Litteraria, Tomus XXI, Szerk: Bitskey-Tamás, Debrecen 1983. 15-53.pp.

Vörösmarty útját tehát drámai küzdelemnek tekinthetjük — küzdelemnek a kvázi-ontológia ellen, az érvényes költői világkép megteremtése ért. A Szózat 1836-ban még a „sors keze” képzetével indul, mely kénye szerint áld vagy ver, s Vörösmarty — Kölcsey idézett verséhez

hasonló — sztoikus magatartást sugall („itt élned, halnod kell”). A vers további szakaszaiban azonban a költő voltaképpen kizárja a történelmi összefolyamat hiábavalóságának lehetőségét; a „Jobb kor” és a „hagyszerű halál” alternatívái egyaránt a célszerűség képzetét keltik (a magyarság önfeláldozása a többi nemzet szabadságáért közeli rokonságot mutat Mickiewicz nemzeti messianizmusával — óda a lengyel anyához). Vörösmartynak szuggesztívan sikerül az egyéni tudat praktikus teleológiaiét a nemzeti küldetés igazolása érdekében a történelmi összefolyamatba belevetítenie. Ez a megoldás azonban aligha elégíthette ki; hosszú utat tett még meg az ekkor kijelölt irányban. Jellemző állomásai ennek a küzdelmes útnak a Liszt Ferenchez (1841), Gondolatok a könyvtárban (1844), Az emberek (1846) és az Előszó (1850) 1844 végén Vörösmarty kísérletet tesz arra, hogy — fölmérve költői lehetőségeit — megfogalmazzon egy olyan értékrendet, amelynek centrumában a nemzeti küldetésstudat áll, ám összhangban van az emberi létezés lehetséges küatásaival is. A kísérlet ugyan most is feloldhatatlan ellentmondással terhes — a költő az axiomatikus értékrend egyetemesítésének érdekében megemeli a nemzeti küldetésstudat ontológiai státusát („Mi dolgunk a világon? küzdeni/Erőnk szerint a legnemesbékért./ Előttünk egy nemzetnek sorsa áll.”) Ugyanakkor nem hallgathatja el egyetemes vonatkozású szkepszisét sem: .... Ment-e Salakjok annál borzasztóbb legyen,. A könyvek által a világ elébb? S a rongyos ember bőszült kebele Ment, hogy minél dicsőbbek népei, Dögvészt sóhajtson a hír nemzetére. Vörösmarty világosan látja az emberi létezés drámai dialektikáját: minél nagyobb a gazdagság, annál nagyobb szegénység az ára, minél nagyobb az egyetemes nyereség, annál nagyobb egyetemes veszteség kíséri. A komor képet csak még sötétebbre festi, hogy a kritikus elme számára az emberi történelem legvalószínűbben önmagába visszatérő, feloldhatatlan körforgásként értelmeződik: S ha majd benéztünk a menny ajtaján, (...) Menjünk szét mim) a régi nemzetek, Es kezdjünk újra túrni és tanulni. Ez hát a sors és nincs vég semmiben? Nincs és nem is lesz, míg a föld ki nem hal S meg nem kövűinek élő fiai. Az emberi létezés egyetemes dilemmáját azonban — bár iszonyú belső harc után — legyőzi Vörösmartyban a nemzeti küldetésstudat szuggesztív értékgazdagsága, amely tehát éppen szuggesztivitása folytán nem tesz szükségessé további értelmezést. Szegedy-Maszák Mihály szerint „A vers utolsó részében Vörösmarty először meglehetősen bizonytalan, immanens pozitív értéket mutat fel: a küzdelemre hivatkozik (...). Ezután még egy pozitív értéket is megnevez, a küzdelem lehetséges eredményét. Ez kizárólag a nemzeti létre vonatkozik, a Gondolatok korábbi része pedig a világtörténelem egészének a célját vonta kétségbe. A zárlat tehát nem olvasható úgy, mint a feltett kérdésekre adott válasz. A költeménynek csak befejezése van, megoldása nincs.”²⁵ Az így — szinte önáltatás árán — megharcolt értékrend azonban összeomlik, mihelyt a kelet-középeurópai történelmi helyzet az emberi történelem értelmetlenségét látszik igazolni. Alig több, mint egy évvel a Gondolatok papírravetése után Vörösmarty már azt ismételteti konok fájdalommal, hogy „Nincsen remény!” — pedig bármennyire is megrázták Európát az 1846-os lengyel események — a lengyelek újabb nemzeti katasztrófája epizód volt csupán a forradalmaktól és ellenforradalmaktól megbolydult 19. századi európai történelemben. Ha Vörösmarty korábban a kedvező helyzet hatására a nemzeti kibontakozást tekintette az egyetemes emberi történés szempontjából tipikusnak, most a lengyelek tragédiáját emelte „kozmosz méretű tragédiává”²⁶; mindkét eljárása arról tanúskodik, hogy elvileg sem a szkeptikus, sem a bizakodó világgépet nem fogadhatta el (más-más okokból) - kompromisszumra azonban nem volt lehetőség a választott világgépi premisszák alapján. Szegedy-Maszák Mihály a korábbi feltevései alapján azt a következtetést vonja le, hogy „a reformkor legjobb elméi általában vagy a nemzet, vagy az emberiség szintjén gondolkodtak. Vörösmarty a kivételek egyike volt. A nemzeti ügy iránt tanúsított elkötelezettség nála sohasem a világtörténelmi távlat rovására érvényesült. Azért nem, mert az egyén, a nemzet és az emberiség sorsát ő mindig egyszerre, ugyanabban a kozmosz távlatban szemlélte.”²⁷ Hadd ismételjük meg: a kelet-középeurópai történelem egyetlen földrengése elegendő volt, hogy Vörösmarty a megharcolt értékrenddel

szemben a megsejtettet, a félelmetest tekintse érvényesnek. (Kétségtelenül egyik kiváltója volt ennek a fordulatnak, hogy „a számunkra elérendő polgári kibontakozást a nyugati társadalmak fejlődése nemcsak sürgette, de egyben kompromittálta is”; arról is szó van azonban, hogy a lengyelországi 1846-os és a magyarországi 1849-es események egy másik összefüggésben is bizonyították a történelmi teleológia tarthatatlanságát: kétségessé tették ugyanis, hogy egyáltalán győzhet-e a jó — tegyük fel a kérdést akár a legtávolabbi múltra vagy a legtávolabbi jövőre vonatkozóan. A költészetét pesszimistává tevő „kiábrándító tények” tehát nem egyszerűen a magyar polgári fejlődés, „a jövő tényei”. 28) Itt üt vissza az ontológiai eldöntetlenség leszorított rugója: ha 1846-ban már úgy elszabadulhattak a szkepszis erői, 1849-ben azt kell látnunk, hogy a preferált értékrend teljes érvényvesztése szétzúzza annak lehetőségét is, hogy a költő tárgyilagosan felmérje a nemzeti küldetéstudat objektív értékét. A kozmosz, amely eddig rosszhiszeműen bár, de türelemmel viselte az emberlény működését, a világosi tragédia szem- 28 üvegén át nézve megsemmisítő csapást látszik mérni az egész emberiségre. Egyetemes emberiség és magyarság viszonya tehát voltaképpen megfordul Vörösmarty látomásában. (Kérdés természetesen, hogy e belső küzdelem hatalmas művészi erejű megjelenítése nem jelent-e legalább akkora — ha nem nagyobb — művészi élményt a befogadó számára, mint a kész világgép, még ha e küzdelem kimenetele nem is megnyugtató.) Az az ambivalencia, amelyet Vörösmarty 1848-ban tételesen is megfogalmaz („Most egyszer a valódi többség számára vétetik igénybe a társaság főfigyelme s minden gyarlósága. A legszentebb eszme, ha létesíthető. De nem ez-e a Sysyphus köve, mely midőn a hegytetőt érinti, természetes súlya szerint ismét visszagördül?” 29) - merő egyértelműséggé válik az 50-es években; hogy ez az egyértelműsödés a végső kétségbeesés indulati diktátuma (az „én uram isten!/Csak rajta! hadd lám: mire megyünk ketten!” jól ismert érzelmi logikája szerint), azt megrázó erővel bizonyítja az 1850 körül létrejött dráma alábbi részlete: Oh, föld, te sír vagy, egy nagy temető. Ott lábam alatt vannak minden fiaid. Én eltemettem mind, amennyi volt. S amennyi lesz, mind el fogom temetni. S ha majd minden, mi élt e láb alatt lesz, Akkor, akkor, de szinte rémülök a gondolattól — Nem lesz többé mit ölnöm, rontanom, Akkor magamra szálland haragom, Megsemmisítem akkor magamat, S bezárom a teremtés ajtaját - mondja a Halál, kísértetiesen visszhangozva az Éj húsz évvel korábbi monológját. Hogy a végső ünnep, melyre a vén cigánynak tartogatnia kellene erejét, halálon innen vár-e az emberiségre, vagy túl, arról az elcsigázott költő nem szól többé.